הלכה · משנה תורה · מפרשים · אבן האזל · ספר מדע

אבן האזל על משנה תורה, הלכות יסודי התורה

הרב איסר זלמן מלצר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אבן האזל על משנה תורה, הלכות יסודי התורה

הרב איסר זלמן מלצר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אבן-האזל-על-משנה-תורה-הלכות-יסודי-התורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
הלכה ו 4
פרק ב 4
הלכה ד 4
פרק ה 4
הלכה א 4
הלכה ד 10
הלכה ה 13
הלכה ט 13
פרק ו 13
הלכה א 13
הלכה ח 14
פרק ח 14
הלכה ב 14
פרק ט 15
הלכה א 15
פרק י 16
הלכה ד 16

פרק א

הלכה ו

וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלקיך, וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר חוץ מזה, עובר בלא תעשה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני.

שיטת בה"ג שזה ידיעה ראשונה קודם המצות, ובאמת צריך ביאור שמקודם שאנו יודעין מה שייך מצוה, ונראה עפ"י מה דאיתא במנחות דף ק"י דקרו ליה אלהא דאלהא, ונמצא שד' הוא ד' הכל יודעין ובאה המצוה שד' הוא אלהים ולא כטעות העולם מימי אנוש כמ"שכ הרמב"ם בהל' עכו"ם, ולפי"ז כל העיקר שכתב שהוא מצות עשה קאי על הלכה ה' שכתב המצוי הזה הוא אלקי העולם אדון כל הארץ.

פרק ב

הלכה ד

ומהו זה שהנביאים אומרים שראו המלאך אש ובעל כנפים, הכל במראה הנבואה ודרך חידה, לומר שאינו גוף ואינו כבד כגופות הכבדים. כמו שנאמר כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא ואינו אש אלא משל, וכמו שנאמר עושה מלאכיו רוחות.

רש"י וא"ע מפרשים שמלאכיו כאן הוא שלוחיו שעושה הרוחות לשלוחיו ולפי"ז אין דמיון למה שהזכיר הרמב"ם, ולכן צ"ל שהוא מפרש מלאכיו מלאכים ממש וכן משרתיו ורק רוחות ואש לוהט הם משל, אמנם ה"פירוש" מפרש כפירש"י, אבל לפירושו אין דמיון להקודם.

פרק ה

הלכה א

כל בית ישראל מצווין על קידוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי. כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו. במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים אבל שלש עבירות אלו אם יאמר עבור על אחת מהן או תהרג יהרג ואל יעבור במה דברים אמורים בזמן שהעובד כוכבים מתכוין להנאת עצמו כגון שאנסו לבנות לו ביתו בשבת או לבשל לו תבשיל או אונס אשה לבועלה וכיוצא

בזה אבל אם נתכוין להעבירו על המצות בלבד אם היה בינו לבין עצמו ואין שם עשרה מישראל יעבור ואל יהרג ואם אנסו להעבירו בעשרה מישראל יהרג ואל יעבור ואפילו לא נתכוין להעבירו אלא על מצוה משאר מצות בלבד.

הנה בדין מה דחייב למסור א"ע בע"ז קשה מהא דפריך בסנהדרין דף ס"א ע"ב האי שגגת עכו"ם ה"ד אי קסבר בית הכנסת הוא והשתחוה לו הרי לבו לשמים אלא דחזא אנדרטא והשתחוה לו אי קבליה עליה מזיד הוא ואי לא קבליה עליה לאו כלום הוא, א"כ כה"ג קשה גבי אונס דכיון דאנסו אותו והוא אינו רוצה לעבוד א"כ הרי אינו עובד וליכא איסור ע"ז, והתוס' הקשו כן במה דפליגי אביי ורבא בעובד עכו"ם מאהבה ומיראה דרבא אמר פטור והא בע"ז יהרג ואל יעבור ותירצו דרבא סבר דאפילו מאן דסבר דבע"ז יהרג ואל יעבור אבל מ"מ אינו חייב מיתה בב"ד, ובתוס' בשבת דף ע"ב ע"ב הקשו עוד דהא אמר רבא הכל היו בכלל לא תעבדם כשפרט הכתוב וחי בהם יצא אונס משמע דלא מפיק אלא אונס מיתה אבל שאר אונסין הוו בכלל לא תעבדם ותירצו עוד דמאהבה או מיראה היינו במפרש שהוא עובד מאהבה או מיראה או כשהכל עובדין אותו מאהבה או מיראה, עוד תירצו שם בגליון דמה דאמר הכל היו בכלל לא תעבדם היינו כשאומר אלי אתה עוד כתבו לחלק בין ע"ז שכבר עבדוהו ללא עבדוהו.

ובע"ז בדף נ"ד ע"א בגמ' איזהו נעבד כו' ארמב"ח לא כגון שאנסוהו עכו"ם והשתחוה לבהמתו דידיה מתקיף לה רבי זירא אונס רחמנא פטריה דכתיב ולנערה לא תעשה דבר אלא אמר רבא הכל היו בכלל לא תעבדם וכו' הא בצנעה והא בפרהסיא, והקשו בתוס' אהא דפריך ר"ז אונס רחמנא פטריה תימא מאי קפריך נהי דפטור ממיתה בדיעבד מ"מ לכתחלה הוא חייב למסור עצמו למיתה וא"כ למה לא יאסר מטעם נעבד דהא פרהסיא לרבא קרי ליה נעבד כו' ותירצו דר"ז הוי סבר דאע"ג דחייב למסור עצמו אין לאסור בהשתחוואתו ורבא מסיק הואיל ובפרהסיא חייב למסור עצמו עבודת כוכבים קרינא ביה.

וצריך להסביר טעמא דפלוגתא דר"ז ורבא, ונראה דר"ז סבר דאף דבפרהסיא איכא ולא תחללו היינו דרק חילול שם שמים איכא אבל אין בזה דין ע"ז ממש כיון דהוא בעצמו יודע שאין לבו לע"ז ומה דהוצרך לקרא דולנערה לא תעשה דבר דאונס רחמנא פטריה היינו דכיון דעושה פעולת עבודה שנראה כמו עובד לע"ז גם זה אסרה תורה ורק דאם היה מגלה בפירוש בשעת עבודה שלא נשתנתה דעתו ועושה רק מפני האונס ודאי היה מותר ובזה מבואר מה דמדמי לדין דולנערה לא תעשה דבר והוא משום דכמו דלגבי דין אונס בתנאים פריך הגמ' בנדרים כ"ז ע"א אונס הוא ואונסא רחמנא פטריה דכתיב

ולנערה לא תעשה דבר וקשה דמה שייך להביא מהא דולנערה לא תעשה דבר לבטל מה שהתנה שאם לא יבוא יבטלו זכיותיו דאטו מה דאמרינן שיבטלו זכיותיו משום דין עונש אתינן הא אינו אלא משום שכך נתחייב והתפיס זכיותיו על תנאי זה וזכה הלה בתנאו, אך ההסבר הוא דבאונס איכא אומדנא דאדעתא דאונס לא היה מתרצה ולא עלה על דעתו להתחייב גם ע"י אונס, ורק דמ"מ יש לומר דהו"ל לאתנויי ולא אתני וע"ז מביא בגמ' מקרא דולנערה לא תעשה דבר דמזה מוכח שהתורה לא חייבה על אונס ולכן לא אמרינן דהו"ל לאתנויי [עיין באבן האזל בפי"א ממכירה הלי"ג] וכן גם הכא כיון דהוי אמר בפירוש שאינו עובד הע"ז ברצונו לא היה זה נקרא ע"ז וא"כ אף בהיכי דאינו מפרש אף דעושה פעולה שנראה כעובד ע"ז מ"מ כיון דאונס הוא אין צריך לפרש דמעצמנו נבין אונסו וגילוי מחשבתו ומביא מקרא דולנערה לא תעשה דבר דהאונס שמקודם מגלה על מחשבתה שלא נתרצתה, וע"ז אמר רבא דהכל היו בכלל לא תעבדם כיון דעכ"פ נראה לאחרים שהיא עבודה והע"ז יש לה תועלת מזה שיראו אחרים שהוא עובדה, אלא דמ"מ כיון שאמרה תורה וחי בהם נמצא דבכה"ג לא אסרה תורה וכיון שלא אסרה תורה לומר דאפילו אונס נכלל בכלל לא תעבדם דכיון דהתורה התירתו אין זה בכלל שהוא עובד ע"ז ונוכל לומר דמה שעושה מעשה זו אין זה עבודה לע"ז כיון שמותרת דעיקר ע"ז הוא ההסרה מאחרי ד' כדכתיב וסרתם ועבדתם וסובר רבא דמה שהוא עושה דבר המותר אין בזה שם עבודה לע"ז אבל אם אין היתר לעשות כן ע"פ דין התורה והוא עושה כנגד דין התורה ממילא נקרא זה עבודה לע"ז דכיון שאינו שומע לדין התורה ועובד ע"ז זה נקרא עבודה ונקרא וסרתם ועבדתם כיון שלמראית העין היא עבודה לע"ז כ"ז שאינו מפרש בשעת עבודה שאינו עובדה בלבו.

ואפשר יש לומר דרבא נמי מודה דאיכא מ"ע דואהבת אלא כ"ז דליכא ל"ת לא מיקרי זה איסור אלא שביטל מצות עשה דאהבת ד' ומיושב בזה קושיית התוס' השנייה בשבת ע"ב ע"ב דבשאר אונסין באמת ביטל מ"ע, אבל בקרא דולא תחללו דאיכא ל"ת אם עבד ע"ז כבר נקרא בשביל זה דעבד ע"ז, ובזה נ"מ אם הבהמה נקראת נעבד או לא, אלא דקשה מהא דאמר רבא גבי עובד מאהבה ויראה דפטור ומשמע דלא הוי ע"ז דהא מיראה אינו מיראת מיתה כמו שכתבו התוס' וצ"ל כמו שתירצו בתוס' דהיינו במגלה דעתו או שכל הרואים יודעים וכמו בהמן דבזה לא נקרא בכלל עובד ע"ז וכש"נ.

והרמב"ם בפ"ג מהלכות עכו"ם הל"ו כתב העובד עכו"ם מאהבה כגון שחשק בצורה זו מפני מלאכתה שהיתה נאה ביותר או שעבדה מיראתו לה שמא תריע לו כמו שהן מדמים עובדיה שהיא מטיבה ומריעה אם קבלה עליו באלוה חייב סקילה ואם עבדה

דרך עבודתה או באחת מד' עבודות מאהבה או מיראה פטור עכ"ל וכתב הראב"ד אנו מפרשים מאהבת אדם ומיראת אדם ולא מאהבת עכו"ם או מיראתה, והר"ן הקשה וכן הריב"ש לשיטת הרמב"ם דמאהבה או מיראה היינו מאהבת עכו"ם ומיראתה דהא זהו עבודה זרה ממש שמאמין שבכח ע"ז לעשות טובה או רעה וראיתי שהרמב"ן ניחא ליה בדעת הרמב"ם וכתב שאינו מכוין לשם אלקות ודבריו צריכים ביאור. ובחידושי הר"ן לסנהדרין הקשה עוד דכי אוקמו שם בדף ס"ה ע"א במקטר לשד מאי פריך רבא מקטר לשד עובד עכו"ם הוא לוקמא בשאינו מקטר לשם אלהות.

ונראה דעובד לשם אלהות היינו דמחשיב שהע"ז יש לה כח בעלות אפי' במקום אחד או בענין אחד אבל עכ"פ יש לה ממשלה בענין ובמקום זה וזהו עבודת אלהים אחרים ובענין זה אין נ"מ בין לשמש או לירח ובין לשד או לרוחות אבל כל זה הוא בעובד לה בשביל שיש לה בעלות אבל במקטר לשד בשביל שירא שהשד לא יזיקנו בעצמו אין זה מחשיב אותו לאלוה שאין מקטיר לו בשביל שיש לו איזה בעלות וכן אפי' במקטר לו שיעשה לו טובה (אף שאיני יודע למה הביא זה הרמב"ן שלא הוזכר לא בגמ' ולא ברמב"ם) אבל גם זה אפשר ליישב דהא אמרינן בגמ' דמזיקין יש להם אפשרות להוציא כסף וכדאמרינן בחולין דף ק"ה דכל מידי דצייר וחתים לית להו שליטה א"כ אם מקטר לשד שיוציא כסף מאחרים ויביא אליו אין זה מחשיבו לאלהות, ולכן אי אפשר לשנויי דמקטר לשד היינו בשאינו מקטר לשם אלהות דהא התם איירי בבעל אוב ועיקר בעל אוב הוא שמביא מתים שידבר עמהם. ורש"י פירש על במקטר לשד היינו שיש לו שליטה בענין זה וא"כ אם מקטר שיביא המתים הרי זה מודה שיש לו שליטה בענין זה ומקטר לו שישלוט לטובתו וזהו עובד ע"ז לשם אלהות ולכן משני במקטר לחבר היינו שע"י הקטרה יבואו ויתחברו השדים ואף שאח"כ ע"כ ידבר עמהם שיביאו את המת זה עכ"פ אין כאן שם עבודה במה שידבר עמהם.

אלא דצריך להוסיף דגם לדעת הרמב"ם ע"כ צריך לפרש דאינו עובד בסתם וכש"כ התוס' בשבת שם דאם עבד ע"ז בסתם כיון דמוכח מפוער עצמו לפעור דהוי עבודה אע"ג דמכוין לבזויי ומוכח דאף דאין כאן שום קבלת אלהות חייב א"כ מאי מהני יותר בזה שבמחשבתו הוא עובד שמא תריע לו ומה שחילק הכ"מ בין חיוב חטאת לחיוב סקילה לא מסתבר כלל דממ"נ אם היא עבודה למה אינו חייב סקילה ואם אינו עבודה למה יחייב חטאת. לכן צריך לפרש דמיירי במפרש שהוא עובד מאהבה ומיראה וכן הוא ע"כ דהא הרמב"ם מיירי לענין חיוב סקילה שהוא בעדים ומנין ידעו העדים שהוא מאהבה או מיראה ואם נאמר דהוא נאמן אח"כ א"כ בכל עובד ע"ז יטעון אח"כ שהוא מאהבה

ומיראה וע"כ איירי במפרש וכנ"ל, ובזה מיושב קו' הרמ"ך והריב"ש עיין בכ"מ.

ב) **והנה** במה שכתבו בתוס' בסנהדרין דף ע"ד ע"ב ובע"ז שם דנערה המאורסה ילפינן מרוצח וברוצח גופא אינו חייב למסור עצמו אלא משום מאי חזית דדמא דידך סומק טפי אבל אם אומרים לו שיניח את עצמו שישליכו אותו על התינוק אינו חייב למסור עצמו דליכא סברא דמאי חזית וה"נ גבי נערה כיון דהיא קרקע עולם גם רבא מודה, והקשה אדמו"ר גאון ישראל זצ"ל בספרו דבהאי גוונא שכתבו התוס' הא אינו רוצח כלל וכתב ליישב דמ"מ אפי' אם הוי משכחת גוונא שיהיה רוצח ושלא יהיה מעשה ג"כ לא היה מחוייב למסור עצמו, והוא דחוק דעכ"פ ציור שכתבו התוס' לפי דבריו אינו משל לזה, אבל באמת נראה דלא לחנם כתבו התוס' בכל דוכתא ויתמעך התינוק וכוונתם הוא ע"פ דברי הרשב"א שכתב בש"מ בב"ב דף כ"ו וכן הוא בב"ק דף ס' מדברי הרא"ה החילוק בין אבנו סכינו ומשאו לרקתא דבאבנו וסכינו ומשאו האבן בכובדו הוא שמזיק ובב"ק כתב הרא"ה להדיא דאם הרוח היה מזיק בכחו יותר ממה שהאבן יכול להזיק בכח כובדו באמת פטור מהיזק זה, וא"כ כיון דאמרינן בב"ק דף כ"ז דנפל מן הגג ברוח מצויה הוי אדם המזיק ע"כ דמה שמזיק בכובדו נקרא מזיק וביותר לפימש"כ הרא"ה בש"מ ריש הכונס דאבנו וסכינו ומשאו דחייב משום אש אינו אלא מגדר אשו משום ממונו אבל לא משום אשו משום חציו, וא"כ לא נוכל לומר דנעשה אדם המזיק במה שעלה לגג אם היינו אומרים דבשעת הנפילה אינו גדר אדם המזיק וע"כ משאו דבשעת נפילה מיקרי נמי אדם המזיק שמזיק בכובדו כמו שהאבן הוא המזיק ולכן כתבו התוס' שיתמעך התינוק והיינו בכה"ג שהאדם בכובדו ימעך אותו, ועיין באבן האזל הלכות נזקי ממון בפי"ד הל"ז מש"נ באריכות.

ומרן זצ"ל הוכיח מדברי הרמב"ם שלא חילק בין קרקע עולם או דעביד מעשה דאינו סובר הא דקרקע עולם וסובר דדוקא אבייי סבר הכי ודלא כדברי התוס', והוקשה לו דהא בתוס' הוכיחו מהא דמקשינן לרוצח וא"כ מנלן היכי דהוי קרקע עולם ותירץ תי' א' דברציחה הא דצריך לסברא דמאי חזית הוא משום דב' הנפשות שקולות, וא"כ למה נאמר שהוא ימסור עצמו ויהרג ולא יהרוג את השני וע"ז אמרינן להיפוך מאי חזית, אבל עכ"פ חזינן דלא הותר רציחה משום פקו"נ וא"כ בעריות דלא שייך לומר דנפשו שקול כמו עבירת עריות וכיון דילפינן מרוצח דאינו נדחה משום פקו"נ ה"נ עריות אינה נדחית, תי' ב' כתב דיש לפרש סברא דמאי חזית בב' אופנים או דנימא דהוא מגדר שב ואל תעשה או דנימא דהסברא דשקולין הן עושה דאינה נדחית מפני פקו"נ וממילא גם ברציחה גופא אפי' אם היה שב ואל תעשה ג"כ לא היה נדחה ולא כמו שכתב בתי' א',

והוכיח זה מהא דאיתא בב"מ דף ס"ב דבן פטורא הוה סבר דישתו שניהם וימותו אף דלא הוי אלא שב ואל תעשה, ונראה דמהא דבן פטורא אין ראיה דבאמת קשה דכ"ז שחקרנו הלא הוא דוקא היכי דיש בזה גדר רציחה אבל היכי דליכא גדר רציחה אלא גדר הצלה מנלן דלא נדחה מפני פקו"נ אף דמרן כתב זה דאפי' בגדר הצלה לא היה נדחה אי לאו דרשא דוחי אחיך עמך אבל באמת קשה דמהיכי תיתי אם לא דנימא דהוי אביזרייהו דרציחה אבל מה נעשה להשיטות דאינם סוברים דעל אביזרייהו נמי יהרג ואל יעבור והא דהעלה לבו טינא דאמרו חכמים ימות ואל יספר עמה מאחורי הגדר כתבו משום דלא הוי אונס דהו"ל למיכף ליצרו וא"כ קשה מהיכי תיתי נאמר דבהצלה ליכא פקו"נ.

ונראה דלתא דפקו"נ אינו אלא בשעת מעשה וכיון דבאותה שעה עוד אין הסכנה דאפשר יביא מי שהוא מים או ימצאו מעין או בור מים אף דהוא ספק רחוק מ"מ באותה שעה עוד אין החולי ולכן לא נדחית מצות הצלה משום פקו"נ שיהיה אחר שעה ועל כן הוצרך לדרשא דר"ע דוחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך שפסוק זה בא ללמד אפי' בענין זה שעכשיו עוד אין הסכנה אלא שקרוב הדבר שיהיה סכנה ומשום דע"כ כן הוא דאם באופן שיש כבר הסכנה. א"כ תיפוק ליה מוחי בהם, ומ"מ צריך ישוב בכל זה שכתבתי.

ובעיקר הקושיא דהא התוס' הוכיחו שפיר דקרקע עולם מותר כיון דילפינן מרוצח וליכא מאי חזית יש לומר דעריות שאני דכיון דגילתה תורה דהוי מעשה כדכתיב ונכרתו הנפשות העושות לא הוי שב ואל תעשה ולכן דמי לרוצח, דילפינן עכ"פ דבמעשה מחויב למסור עצמו ואף דיש לדון דעכ"פ אינו אלא דין מעשה אבל בפועל אין כאן מעשה והוי גדר שוא"ת מ"מ יש לומר דכיון דבדין הוי מעשה לא הוי שב ואל תעשה.

והנה התוס' בע"ז שם דף נ"ד הקשו במה דפריך ר' זירא אונסא רחמנא פטריה דמה ראיה מקרא דולנערה לא תעשה דבר דהא התם הוי קרקע עולם וכתבו דלא הוזכר קרקע עולם לענין פטור מיתה, והקשה הגרעק"א ביומא דף פ"ב דהא עכ"פ כיון דאינה חייבת למסור עצמה א"כ פשיטא דאינה חייבת מיתה וא"כ מה מוכיח מזה לעובד עכו"ם שחייב למסור עצמו, ונראה דכונת התוס' דכיון דבמזיד חייבת משום דהוי כמו עושה מעשה א"כ בדין הוא שתהא חייבת מיתה גם באונס וממילא באמת היינו אומרים דחייבת למסור עצמה כיון דהוי מעשה אבל עכשיו דאמרה תורה דפטורה ילפינן מזה דבאונס לא מיקרי מעשה ובלא מעשה לא נוכל ללמוד מרוצח כיון דהתם נמי בשב ואל תעשה אינו חייב למסור עצמו.

הלכה ד

כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר, הרי זה קידש את השם ברבים כדניאל חנניה מישאל ועזריה ורבי עקיבא וחביריו, ואלו הן הרוגי מלכות שאין מעלה על מעלתן, ועליהן נאמר כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה, ועליהם נאמר אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור, ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים ובטל מצות עשה שהיא קידוש השם, ועבר על מצות לא תעשה שהוא חילול השם ואעפ"כ מפני שעבר באונס אין מלקין אותו ואין צריך לומר שאין ממיתין אותו בית דין אפילו הרג באונס, שאין מלקין וממיתין אלא לעובר ברצונו ובעדים והתראה, שנאמר בנותן מזרעו למולך, ונתתי אני את פני באיש ההוא מפי השמועה למדו ההוא לא אנוס ולא שוגג ולא מוטעה, ומה אם עבודת כוכבים שהיא חמורה מן הכל העובר אותה באונס אינו חייב כרת ואין צריך לומר מיתת בית דין קל וחומר לשאר מצות האמורות בתורה, ובעריות הוא אומר ולנערה לא תעשה דבר, אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה הנה הוא ככלב שב על קיאו והוא נקרא עובד עבודת כוכבים במזיד והוא נטרד מן העולם הבא ויורד למדרגה התחתונה של גיהנם.

וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג ה"ז מחלל את השם. התוס' בכתובות דף י"ט ע"א ד"ה דאמר מר כתבו דרבא סבר דגם בג' עבירות בצנעא יעבור ואל יהרג דסבר לה כדר' ישמעאל בע"ז דף כ"ז ע"ב, ובסנהדרין דף ע"ד ע"א דגם בע"ז בצנעא יעבור ואל יהרג, והנה קשה ע"ז דהא רבא גבי עובדא דמרי דוראי התם בסנהדרין דאמר זיל קטליה לפלניא ואי לא קטלינא לך, קאמר ליקטלוך ולא תיקטול משום דמאי חזית דדמא דידך סומק טפי והרי התם בצינעא הוי, ונראה לי ליישב דבאמת הא ילפינן נערה המאורסה מרוצח לענין זה דהיא מחוייבת למסור נפשה, למאן דלית ליה קרקע עולם דמאן דאית ליה קרקע עולם בגילוי עריות אין האשה מחוייבת למסור עצמה וקאי רק על הבועל דעביד מעשה, או על האשה בדעבדה מעשה והביאה את הערוה עליה כמש"כ התוס', ורבא הא לית ליה קרקע עולם, דהא רבא אמר ביבמות דף נ"ג ע"ב אין אונס לערוה דאין קישוי אלא לדעת, ולא משכחת לה בגילוי עריות יהרג ואל יעבור, אלא באשה הנבעלת כמו שיתבאר להלן, וע"כ דלית ליה קרקע עולם למיפטר בגילוי עריות, ורבא משני בסנהדרין דף ע"ד בטעמא דאסתר דלא כאביי דאמר אסתר קרקע עולם היתה, אלא דהנאת עצמן שאני, וממילא לפי"ז ילפינן גם רוצח מנערה, דגם היכא דליכא סברא דמאי

חזית, וכמו בנערה דלא עבדה מעשה, דיהרג ואל יעבור גם בכה"ג וכגון כשרוצים להפילו על התינוק שיהרג התינוק עי"ז שהוא מחוייב למסור עצמו ולא להניח שיפילוהו, ועל זה פליג רבא וסבר דלא מקשינן לגבי זה רוצח לנערה, ומשום דסבר כר' ישמעאל דגם בהנך ג' עבירות איכא וחי בהם, ורק משום סברא דמאי חזית הוא דיהרג ואל יעבור ברוצח, ולכן מיושב שפיר דאף דסבר כר' ישמעאל דבצינעא גם בג' עבירות יעבור ואל יהרג, זהו בלא טעמא דמאי חזית, והתם בכתובות הא ליכא מאי חזית דסו"ס אינו רק הפסד ממון, אבל בדאיכא מאי חזית וכגון בעובדא דמרי דוראי סבר גם רבא דיהרג ואל יעבור, וזהו שחידש כאן רבא מאי חזית וכו', ובדברינו אלה יתיישב מה דקאמר שם בגמ' ה"ז בא ללמד ונמצא למד, דלכאורה קשה דהא הוי נמי מלמד לענין יהרג ואל יעבור, וכדהעירו שם התוס' בסנהדרין דף ע"ג ע"א ד"ה הרי זה דנמצא אף למד, אכן לפי דברינו גם לענין זה דיהרג ואל יעבור, נמצא רוצח למד מנערה המאורסה דגם בדלא עביד מעשה בידים יהרג ואל יעבור, וכמו בנערה, וזהו דלא כשיטת התוס' שכתבו בכמה מקומות דגם רבא מודה דקרקע עולם מהני לענין גילוי עריות, ולא פליג רק לענין פרהסיא.

ויש לי להוכיח שגם הרמב"ם אינו סובר להלכה דקרקע עולם מהני לענין גילוי עריות דהא כתב הרמב"ם בפ"א מהל' איסו"ב ה"ט, אבל הבועל אין לו אונס שאין קישוי אלא לדעת, והראב"ד השיג שם עליו עיי"ש דיש אונס שהוא פטור, וכגון שנתקשה לאשתו, והמ"מ כתב שם דבזה גם הרמב"ם מודה, אבל לדעתי נראה דהרמב"ם סובר דלגבי הבועל אין אונס בכל אופן, וגם כשבעל כשהוא מקושה חשיב מעשה, ויש בזה להאריך ואין כאן מקום, ומפשטות הדברים נראה דכן שיטתו, דלגבי בועל לא משכחת לן אונס א"כ ע"כ מוכח דלית ליה הא דקרקע עולם למיפטר בגילוי עריות, דהא לא משכחת חידושא דנערה המאורסה תיהרג ואל תעבור דבדידיה לא צריך לאשמעינן דיהרג ואל יעבור דהא ליכא אונס גביה, וע"כ מה שכתב בפ"ה מהל' יסוה"ת ה"ב דבגילוי עריות יהרג ואל יעבור בדידה מיירי דתיהרג אף דהוי קרקע עולם, ואף שהתוס' בפי' אחד פירשו דגם אי גרסינן תיהרג משכחת ליה ע"י מעשה כשאונסין אותה להביא את הערוה עליה, אבל לא משמע כן בדברי הרמב"ם ודוחק להעמיס כונה זו בדבריו, ועיין בכ"מ בפ"ה ה"ה כאן שכתב שהרמב"ם פוסק כר"ל דביחדוהו להם בעינן דוקא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי לא סבר סברה דמאי חזית, וסובר ר"ל דזה אינו עיקר הטעם, וקבלה היתה בידם דבשפיכת דם יהרג ואל יעבור, ולכאורה זה דחוק, אכן לפי דברינו מיושב שפיר דהרמב"ם דלא סבר דקרקע עולם מהני לענין גילוי עריות, ובנערה המאורסה הכונה על האשה דתיהרג ולא תעבור אף בדלא עבדה מעשה, א"כ כמו דילפינן נערה מרוצח לעיקר הדין דתיהרג,

ה"נ ילפינן רוצח מנערה דגם בדלא עבד מעשה וליכא סברא דמאי חזית יהרג ואל יעבור, ורק רבא פליג על זה, ובזה לא סבירא לן כרבא, וממילא לפי"ז שפיר בשפיכת דם גם בדליכא מאי חזית יהרג ואל יעבור, וזהו שחידש ר"ל דבעינן דוקא מחוייב מיתה כשבע בן בכרי, דבלא זה בכל ענין יהרג ואל יעבור בשפיכות דמים.

והנה לכאורה היה נראה עוד להוכיח מדברי הרמב"ם דלא ס"ל קרקע עולם לגבי למיפטר בגילוי עריות, מהא דקאמר הכא לענין מי שדינו שיהרג ולא יעבור, ועבר ולא נהרג שאין ממיתין אותו מולנערה לא תעשה דבר, ואי ס"ל קרקע עולם מאי ראיה מכאן הא אשה קרקע עולם היא ולכן פטורה משא"כ בדעביד מעשה, גם בכה"ג ממיתין אותו, אך באמת אין זה הוכחה כלל דסברא דקרקע עולם אינו שייך אלא לגבי זה שאינה מחוייבת למסור את עצמה ע"ז אחרי דגלה תורה דמעשה אונס לא חשיבא מעשה כרצון מלנערה לא תעשה, אבל אין בזה טעם לפוטרה ממיתה אי הוי מחויבת למסור עצמה, דאי הוי אמרינן דלדין חיוב מיתה לא מהני אונס והוי כדין רצון לא היה פוטר הכתוב גם אותה ממיתה כיון דברצון הא הושוו שניהם למיתה ואף דלא עבדה מ"מ חייבה תורה, ורק אחר שמיעטה התורה דלנערה לא תעשה דבר וע"כ דהפטור הוא משום אונס ואונס לא הוי כרצון, דאין לומר דהתורה התירה ופטרה משום פקו"נ דהא זה ודאי דגם אשה אינה רשאית לעבור משום פקו"נ דהא כתב הרמב"ם לקמן דפקו"נ לא חשיבא אונס וע"כ דהפטור הוא משום דאונס לא חשיב מעשה עבירה כרצון, והא דמחויב למסור את עצמו הוא משום דמקשינן נערה המאורסה לרוצח דאיכא חיוב עכ"פ למסור עצמו, ובזה שפיר אמרי' דומיא דרוצח דעביד מעשה אבל נערה דלא עבדה והוי קרקע עולם אינה מחויבת בדין יהרג ואל יעבור, אבל כ"ז אמרי' רק משום דמיעטה תורה אונס ממיתה ושפיר הוכיח הרמב"ם דבעריות אם עבר אינו חייב מיתה, ובאמת צריך לומר כן גם לדברי התוס' דסברי קרקע עולם וזהו כונתם בע"ז דף נ"ד ומיושב בזה קושית הגרע"א וכש"נ לעיל בהל' א' ב'.

ב) **בכ"מ** כתב הרמ"ך נראה כי זה ק"ו פריכא הוא דכרת לא מיחייב דרחמנא לבא בעי ואי לא מקבליה עליה באלוה לאו כלום הוא אבל מיתת ב"ד שהוא בעדים והתראה כיון שעבר אחר שהתרו בו חייב כדאמרינן הפוער עצמו לפעור זהו עבודתו ואע"ג דמכוין לבזוייה עכ"ל, וכתב הכ"מ איני רואה טעם בדברים אלו דכיון שאינו אלא באונס מה התראה שייך בזה וכמ"ש בסמוך. עיי"ש ובלח"מ.

אבל באמת לפי"ד הכ"מ יקשה יותר דמכיון דאינו עובד אלא באונס ואינו שייך התראה, א"כ מנין למד הרמב"ם מכאן דאם עבר ולא נהרג בשאר מצות דאינו חייב מיתה כיון

דהכא לא הוי עבירה כלל באונס, אך באמת לא קשה כלל ואין צריך לדברי הכ"מ והלח"מ דהא פסק הרמב"ם בפ"ו מה' עכו"ם ה"ג דמולך לא הוי עבודת עכו"ם והעובד כן לעכו"ם אחרת פטור. ורק מולך בעצמו הוא עכו"ם אבל ההעברה אינה עבודת עכו"ם וממילא לא צריך קבליה באלו' ואפי' באונס היה חייב אי לאו פטורא דההוא ולא אנוס, ועמש"כ בה' עכו"ם שם.

הלכה ה

נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לא נטמא את כולכן יטמאו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרוג כולכם יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל.

הרמ"ך הק' לא ידענא טעמא מאי דהא מסיק בגמ' דמש"ה אמרינן בש"ד דיהרג ואל יעבור דסברא הוא מאי חזית דדמא דידך סומק טפי והכא ליכא האי סברא דהא יהרגו כולם והוא עצמו ומוטב שיהרג הוא עצמו ואל יהרגו כולם, ועיי"ש בכ"מ ולח"מ.

ויש לומר דהא הוקש נערה המאורסה לרוצח אף דליכא סברא ממילא גם ברוצח יהרג ואל יעבור אף דליכא סברא, ועיין מש"כ בהלכה ד'.

הלכה ט

מי שנתן עיניו באשה וחלה ונטה למות ואמרו הרופאים אין לו רפואה עד שתבעל לו, ימות ואל תבעל לו אפילו היתה פנויה.

עיין במרכה"מ בהל' ב' שכתב שהוא גרם לעצמו, ואין זה מספיק דעכ"פ עתה הוא מסוכן, ונראה דצריך לומר שהוא עתה גורם לעצמו והיינו דצריך עתה לייתובי דעתי' וכמו שאמרו בסוכה דף כ"ה ע"ב גבי מצטער.

פרק ו

הלכה א

כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקב"ה לוקה מן התורה, שהרי הוא אומר בעבודת כוכבים ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלקיכם.

בהלכה ז' כתב הרמב"ם הסותר אפילו אבן אחת דרך השחתה מן המזבח או מן ההיכל או משאר העזרה לוקה שנאמר בעכו"ם כי את מזבחותם תתוצון וכתוב לא תעשון כן כו', הנה בסותר אבן כתב דדוקא דרך השחתה חייב ובמוחק את השם לא הזכיר דרך

השחתה ומשמע דחייב אפילו שלא דרך השחתה ואף דחד קרא הוא וחד לאו הוא, אבל בס' קובץ הביא מהתשב"ץ דגם במוחק את השם חייב דוקא דרך השחתה ובמתכוין למוחקו ולאבדו, כיון דמחד קרא נפקי.

ויש לומר מקור לדברי רבינו ממכות דף כ"ב ע"א דפריך ולחשוב נמי המוחק את השם בהליכתו ולמה לא פריך דליחשוב סותר אבן מן המזבח ואף דהוא חד לאו למה הזכיר מוחק דכתיב אח"כ, ומוכח דבסותר דוקא דרך השחתה ולא שייך גבי יש חורש אבל במוחק חייב אפילו שלא דרך השחתה, והעיר ח"א דגבי מוחק אם מחק אות אחד כבר נתבטל השם אבל במזבח בסתירת אבן אחת לא נתבטל המזבח וע"כ מה דחייב באבן אחת משום דמפרשינן קרא דתתוצון דהוא דרך השחתה ולכן אפילו אבן אחת, ומש"כ התשב"ץ דגם במוחק דוקא דרך השחתה דהא מחד קרא נפקי, יש לומר דאף דהלאו דלא תעשון הוא לאו אחד אבל הוא כולל ענינים שונים דתתוצון הוא דרך השחתה דהא חייב גם על אבן אחת אבל מחיקת השם לא צריך דרך השחתה כיון שהשם נתבטל.

הלכה ח

כתבי הקדש כולן ופירושיהן וביאוריהן אסור לשורפן או לאבדם ביד והמאבדן ביד מכין אותו מכת מרדות במה דברים אמורים בכתבי הקדש שכתבם ישראל בקדושה אבל אפיקורס ישראל שכתב ספר תורה שורפין אותו עם האזכרות שבו. מפני שאינו מאמין בקדושת השם ולא כתבו לשמו אלא שהוא מעלה בדעתו שזה כשאר הדברים והואיל ודעתו כן לא נתקדש השם.

ולא כתבו לשמן, הגאון מוהרמ"ק ז"ל בספרו עבודת המלך כתב להוכיח מכאן דשם שלא נכתב בכונה לקדושת שם אין בו איסור מחיקה, ורצה מזה להוכיח דלא כמו שהעיר הברכ"י דעד כאן לא אמרו שאין איסור מחיקה אלא כשלא רצה לכתוב כלל שם וכגון בנתכוין לכתוב יהודה אבל אם נתכוין לכתוב אותיות של שם אלא שלא נתכוין לקדשם יש בו משום איסור מחיקה ואין מזה ראי' דכיון שאינו מאמין בקדושת השם הוי באמת כמו נתכוין לכתוב יהודה.

פרק ח

הלכה ב

נמצאו אלו ששולח להן הם העדים על נבואתו שהיא אמת ואינו צריך לעשות להם אות אחר שהם והוא עדים בדבר כשני עדים שראו דבר אחד ביחד שכל אחד מהן עד לחבירו שהוא אומר אמת ואין אחד מהן צריך להביא ראי' לחבירו, כך משה רבינו כל

ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות.

כך משה רבינו, נראה דפירושו שמרע"ה הוא עד על ישראל ששמעו מפי הקב"ה שהוא נביא אמת ובזה יהי' ברור אצלו שהם מחוייבים לשמוע לדיני התורה ואם יעברו יהיו חייבים עונש, ובל"ז לא היה אפשר להענישם ואמרינן בסנהדרין דמרע"ה במקום סנהדרין של ע"א הוי א"כ הוא בגדר סנהדרין שראו באחד שהרג את הנפש שבעצמו ראה ששמעו דברי ה' שהוא נביא אמת.

פרק ט

הלכה א

דבר ברור ומפורש בתורה וכו' הא למדת שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, לפיכך אם יעמוד איש בין מן האומות בין מישראל ויעשה אות ומופת ויאמר שה' שלחו להוסיף מצוה או לגרוע מצוה או לפרש במצוה מן המצות פירוש שלא שמענו ממשה, או שאמר שאותן המצות שנצטוו בהן ישראל אינן לעולם ולדורי דורות אלא מצות לפי זמן היו. הרי זה נביא שקר שהרי בא להכחיש נבואתו של משה ומיתתו בחנק על שהזיד לדבר בשם ה' אשר לא צוהו.

בין מן האומות, בספרי שופטים נביא מקרבך מאחיך יקים לך ה' אלקיך מקרבך ולא בחוצה לארץ ואחיך ולא מאחרים יקים לך ולא לעובדי גלולים. ופשוט דזהו דוקא לענין מצוה דאליו תשמעון דלגבי' קאי, אבל בדין נביא שקר מפורש כאן ברמב"ם דשייך גם בין האומות, וראיתי בספר עבודת המלך שהק' דהא גבי נביא שקר ג"כ כתוב כי יקום בקרבך ומרבה בספרי לרבות את האשה ואמאי לא ממעטינן מניה כמו גבי מצוה דאליו תשמעון.

ונראה דבדין נביא אמת כתיב מקרבך ממעטינן ולא מחו"ל וזהו על הנביא, אבל בדין נביא שקר כתיב בקרבך ואינו על הנביא אלא על מעשה נבואת השקר ואם נבוא למעט חו"ל צריכין אנו לומר דדין זה אינו נוהג אלא בארץ ולא בחו"ל וזה א"א דהא קיי"ל כל מצוה שאינה תלוי' בארץ נוהגת בין בארץ בין בחו"ל ואף דמה דמרבינן אשה הוא על הנביא ולא על מעשה נבואת השקר יש לומר דכיון דלא נוכל למעט נביא מחו"ל כיון דלא כתי' מקרבך ע"כ אמרינן דבקרבך הוא רבוי דמי שיהי' בקרבך אפי' אשה.

פרק י

הלכה ד

אבל אם הבטיח על הטובה ואמר שיהיה כך וכך ולא באה הטובה שאמר בידוע שהוא נביא שקר ולא מצינו שחזר בדבר טובה אלא בחורבן ראשון כשהבטיח לצדיקים שלא ימותו עם הרשעים וחזר בדבריו וזה מפורש במסכת שבת.

תמהו ע"ז דעכ"פ הא מצינו שחזר ולמה הוא נביא שקר. ונראה דהביאור הוא דשם אמר יחזקאל את כל הנבואה ביחד מאמר הקב"ה לטובה וטענת מדת הדין ושחזר הקב"ה אבל לא היתה הבטחה קודמת ע"פ נביא לטובה שאז אינו חוזר בשום פנים וזה שכתב הרמב"ם וזה מפורש במסכת שבת דלכאורה מבואר בכתוב שהנבואה היתה רק על הרשעים ואח"כ כתוב ויחלו באנשים הזקנים א"כ היתה חזרה נגד הנבואה וע"ז אמר שמפורש במס' שבת דדרשינן אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי, והיינו שבעיקר הנבואה כבר היתה החזרה וזה אינו סותר שאינו חוזר על הבטחה טובה.